

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
LIETUVOS TSR ISTORIJOS PROBLEMINĖ MOKSLINĖ TARYBA

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1984 METAI

VILNIUS „MOKSLAS“ 1985

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR
THE SCIENTIFIC PROBLEM BOARD
OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1984

VILNIUS

1985

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR
PROBLEMISCHER-WISSENSCHAFTLICHER RAT
FÜR GESCHICHTSFORSCHUNG DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1984

VILNIUS

1985

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
НАУЧНЫЙ СОВЕТ ПО ПРОБЛЕМАМ ИСТОРИИ
ЛИТОВСКОЙ ССР

ЕЖЕГОДНИК
ИСТОРИИ
ЛИТВЫ

ГОД 1984

ВИЛЬНЮС «МОРСЛАС» 1985

63.3(2L)
Li 237 .

Redakcinė kolegija:

Bronius VAITKEVICIUS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Mečislovas JUCAS,
Vytautas MERKYS, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDŪNAITE
(sekretorė), Tamara TARŠILOVA, Adolfas TAUTAVIČIUS, Irena VALIKONYTE, Regina
ZEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Išleista LTSR MA Istorijos instituto užsakymu

L 0505040000—229 Z—85
M854(08)—85

© LTSR MA Istorijos institutas, 1985

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

S. RISINSKIS — LIETUVOS REFORMACIJOS VEIKĖJAS IR HUMANISTINĖ KULTŪRA

INGE LUKSAITE

Reformacinio judėjimo žymesnių veikėjų kultūrinis lygis, vertybinė orientacija, kūrybinis pajėgumas bei veikla dėjo antspaudą Lietuvos reformaciniam judėjimui: formavo jo siekimų raiškos būdus, kita vertus,— to judėjimo kultūrinį-idėjinį lygį.

Vienas tokių iki šiol mažiau žinomų XVI a. pabaigos—XVII a. pirmojo ketvirčio Lietuvos reformacinio judėjimo veikėjų buvo Salomonas Risinskis¹ (apie 1560—1625.XI.18).

Apie jo gyvenimą žinoma nedaug, tad nauji faktai tuo brangesni, ypač kai jie liečia S. Risinskio gyvenimą Vilniuje, veiklą Lietuvoje ir duoda pagrindo kalbėti apie jo ryšius su lietuvių kultūra bei reikšmę jai. S. Risinskis — to meto inteligentas, jo pagrindinė veikla buvo mokytojavimas, vertimai, literatūrinė kūryba ir literatūros tyrimas, o interesai atspindėjo mentalitetą dalies į jį panašių reformacijos veikėjų, susibūrusių apie vieną iš reformatų intelektualinės veiklos centrų — Radvilų dvarą.

S. Risinskis kilęs nuo Polocko. Tam teigti pagrindo duoda įrašas Altdorfo (priklausiusio Niurnbergo miestui) universiteto imatrikuliacijos knygoje, kur jis pasivadino Sal. Pantherus Leucorussus — pavardė ir kilmė išversta į lotynų kalbą (panterus — ryš — lūšis, Leucorussus — baltarusis)², be to, viename laiške iš Secimino 1585 m. rašė, kad kilęs iš miškingų vietovių netoli sienos su „Maskvos valstybe“. Iš ten kilęs, tačiau išvykęs ir daugiau nuolatinei gyventi ten nebegrižo. Jo lankymąsi Koidanove ir kitose dabartinės Baltarusijos TSR vietovėse inspiravo Vilniaus reformatų reikalai, ir tai susiję su veikla Radvilų dvaruose. Pirmoji žinoma S. Risinskio gyvenimo data yra 1584 m.: 1585 m. viename iš laiškų jis rašė, kad prieš metus, t. y. 1584 m., mokytojaves Zemaitijoje³, o 1585—

¹ Bibliografija literatury polskiej: Nowy Korbut.— W-wa, 1965, t. 3, s. 195—196; Sajkowski A. Od Sierotki do Rybeńki: W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu.— Poznań, 1965; Krzyżanowski J. Salomon Rysiński pierwszy paremiolog polski.— Przegląd Humanistyczny, 1964, R. 8, N 3(42); Kunstmann H. Salomon Rysiński i norymberski uniwersytet w Altdorfie.— Odrodzenie i Reformacja w Polsce, 1975, t. 20; Порецкий Я. И. Соломон Рысинский: Соломо Pantherus Leucorussus. Конец XVI—начало XVII века.— Минск, 1983.

² Kunstmann H. Op. cit., s. 141.

³ Cit. iš: Порецкий Я. И. Соломон Рысинский..., с. 9.

1586 m.—Mažojoje Lenkijoje Secimine ir keliose Pakarpatės vietovėse, kur skundėsi neturįs tinkamų pareigų. 1586.XII.2 S. Risinskis įsirašo Altdorfo universitete atlydėjęs studijuoti jaunos bajoraičius Bučinskius. Jau tada jis pradėjo valgyti profesionalaus studijų vadovo duoną, kartu ir pats, būdamas neturtingas bajoras, susiradęs galimybių semtis mokslo. Remdamiesi šia data, istorikai spėja S. Risinskį gimus apie 1560 m.⁴, tačiau, atsižvelgiant į gabumus, galima jį drąsiai penkeriais metais pajauninti. Į Altdorfą S. Risinskis atvyko jau susijęs su Lietuvos žmonėmis, jo šie ryšiai nenutrūko ir studijuojant svetimuose kraštuose. Tai liudija 1587 m. Altdorfe išleisti jo laišakai „Epistolarum Solomonis Pantheri libri duo“. Tarp daugelio kitų adresatų yra garsių Altdorfo profesorių ir Danielius Sirutis (tuo metu žinomos trys Siručių šakos: Zemaitijoje, Kauno ir Lydos pavietuose), greičiausiai gyvenęs Zemaitijoje, kur S. Risinskis susitiko su juo, ten mokytojaudamas. 1597 m. balandžio 20 d. S. Risinskis jau buvo Vilniuje, prieš tai, 1596 m., aplankęs Prahą. Apie 1596 m. (o galbūt jau ir 1594 m.) jis stjo tarnauti Radviloms ir visą gyvenimą susiejo su jais. Tarnavo Kristupui Radvilai Perkūnui (1547—1603), jo sūnui Kristupui (1585—1640) ir anūkui Jonušui (1612—1655), kurį mokė aštuonerių metų. Tai liudija Vokietijos istoriko H. Kunstmano rasti S. Risinskio tuo metu rašyti laišakai ir kūrinių (1597 m. balandžio 20 d. ir 1598 m. kovo 2 d. laišakai iš Vilniaus, 1597 m. rugsėjo 12 d.—iš Koidanovo, 1597 m. gruodžio 4 d.—iš Ašmenos pav. Voločino)⁵. 1599 m. K. Radvila Perkūnas testamente vadino S. Risinskį savo sūnaus pedagogu ir, planuodamas keturiolikmečio sūnaus mokslinimą, nurodė, kad jis lydėtų Kristupą po Vokietijos ir, jei bus taika, ir Prancūzijos universitetus⁶. 1601—1603 m. Kristupas Radvila pirmiausia aplankė Ženevą, 1601 m. buvo Leipcige, Heidelberge, trumpam sustojo Bazelyje, o H. Baryčo nuomone, ir Prancūzijoje bei Anglijoje, ilgiau pabuvo kunigaikščio Mauricijaus Oraniečio daliniuose, kovojančiuose su Ispanija už Nyderlandų nepriklausomybę⁷. Nežinoma, ar į visus Radvilos aplankytuosius kraštus jį lydėjo S. Risinskis. Aišku, kad S. Risinskį mokslo ryšiai siejo su Altdorfu Niurnbergo kunigaikštystėje, Bazeliu, Leipcigu. Iš jo bibliotekos knygų galima manyti buvus jį ir Leidene, gal ir Antverpene. Leidene tuo metu sparčiai kilo ir garsėjo kalvinistiškas universitetas, įsteigtas palyginti neseniai — 1575 metais.

XVI—XVII a. literatūros tyrinėtojas A. Saikovskis rašė, kad maždaug nuo 1603 m. S. Risinskis apsigyveno Vilniuje, tačiau kiti istorikai vis dar abejoja dėl jo gyvenamosios vietos. Matyt, juos glumina paskutiniųjų 22 m. laiškų rašymo vietos: Vilnius, Vyžuonos, Papilys, Koidanovas, Gėluva ir kt. Įsigilinus į šių laiškų visumą ir turinį, pasitelkus kelis naujus faktus, galima neabejoti, jog S. Risinskis nuo 1603 m., o galbūt ir nuo 1597 m., išskyrus kelionėje po užsienį praleistą laiką, nuolatos gyveno Vil-

⁴ Nizio K. Autorstwo poematu „Stanu wdowiego tęskliwego pobożne zabawy i pociechy“. — Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej. Poznań, 1982, zes. 19, s. 205.

⁵ Kunstmann H. Op. cit., s. 148.

⁶ Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae; Zabytki z wieku XVI-go. — Wilno, 1925, seria 1, zes. 1, s. 168—169.

⁷ Barycz H. Z dziejów Polskich wędrowek naukowych za granicę. — Wrocław etc., 1969, s. 318—319.

niuje. Dauguma jo laiškų Radviloms rašyti iš Vilniaus: 1609 m.—3, 1610 m.—7, 1611 m.—4, 1613 m.—5, 1614 m.—1, 1615 m.—3, 1616 m.—5, 1618 m.—1, 1619 m.—2, 1620 m.—3, 1621 m.—2, 1623 m.—2, 1625 m.—3⁸. Paskutinį laišką iš čia parašė 1625 m. gegužės 30 d., likus iki mirties 5 su puse mėnesio. Iš kitur gauti laiškai dažniausiai yra rašyti iš Radvilos dvarų arba iš vietovių, į kurias jis buvo nuvykęs Radvilos arba Vilniaus evangelikų reformatų sinodo pavedimu, bet ne iš nuolatinių gyvenamųjų vietų. Pavyko nustatyti, ir kur jis Vilniuje gyvenęs: visai tikra, kad paskutiniuosius 10 metų, bet, matyt, ir visą laiką, kol tarnavo Radviloms, S. Risinskis gyveno Radvilų rūmuose, buvusiuose tarp dabartinių Liejyklos ir J. Paleckio gatvių, prie senųjų Vilniaus (vadinamųjų Vilnios) vartų. Jo asmeninės bibliotekos knygų sąrašė⁹ paties ranka parašyta, kad dalis knygų, pačios svarbiausios, esančios jo namuose — „we dworze“, o K. Radvilos instrukcijoje, liečiančioje minėtų jo rūmų rekonstrukciją, minimas S. Risinskio namelis rūmų kieme prie šulinio¹⁰. Šie rūmai stovėjo jau XVI a. antroje pusėje: žinomas Kristupo Radvilos noras, pareikštas 1599 m. testamente, kad sūnus jo minėtuosius medinius rūmus vėl „kuo gražiausiai medinius perstatytų“¹¹. Tuose rūmuose jau nuo atvykimo į Vilnių S. Risinskis ir gyveno. Kita jo bibliotekos dalis buvo saugoma „w kamienice Sluckiey“. Šis įrašas reiškia ne Slucko miesto mūrinį namą, o Vilniuje esantį buvusių kunigaikščių Sluckių mūrą dabartinėje Muziejaus (buvusioje Vokiečių) gatvėje¹².

S. Risinskį buvus vilnietį rodo ir jo veikla Vilniaus evangelikų reformatų bendruomenės gyvenime. Jau pirmuosiuose išlikusiuose sinodo aktuose (nuo 1611 m.) pažymima, jog S. Risinskis — vienas iš Vilniaus kalvinistų bažnyčios senjorų (vyresniųjų), juo jis buvo jau bent keleriais metais anksčiau ir išbuvo iki 1624 metų. 1609 m. jis rašė, kad Vilniaus evangelikų reformatų sinodas jam pavedė taisyti rengiamo giesmyno vertimus¹³. 1614 m. sinodo protokoluose konstatuojama, jog S. Risinskis vertė Dovydo psalmes, kurias 1614 m. savo lėšomis išleido. Sinodas dažnai (1611, 1617, 1618, 1619 m.) pavesdavo jam kalvinistų bažnyčios spaudos

⁸ S. Risinskio laiškai K. Radvilai.— Archiwum Główne Akt Dawnych (toliau — AGAD), archiwum Radziwiłłowski, dz. V, teka 316, N 13 600; Ten pat, N 13601.

⁹ Sąrašas yra BTRC centriniame valstybiniame istorijos archyve, f. 694, ap. 1, b. 450, l. 58—71. Archyvineame sąrašė nurodytas knygos antraštės aprašymas, dažnai autorius, komentatorius ar leidėjas, formatas ir kaina, leidimo vieta ir data nepažymėta. Sąrašą S. Risinskis sudarė prieš mirtį 1625 metais. Jis paskelbtas. Zr.: Lukšaitė I. Salomono Risinskio biblioteka Vilniuje.— Iš Lietuvos bibliotekų istorijos. V., 1985, p. 23—45.

¹⁰ K. Radvilos instrukcija Počanovskiui (be datos, datuotina 1620—1625 m.).— Ten pat, f. 694, ap. 3, b. 18, l. 23—23v, 16—19v. (Bylą nurodė J. ir Z. Kiaupos.)

¹¹ Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae, s. 170.

¹² Lietuvos Metrika, Nr. 43, l. 14v—15, mikrofilmas, esantis LTSR MA Istorijos institute, 1555.V.8 raštas, atleidžiantis nuo svečių apsisistojimo S. Volkavičiaus namą, esantį Vokiečių gatvėje tarp J. ir S. Jurjevičių Sluckių ir B. Staniškovo namų. Trumpoje S. Risinskio bibliotekos apžvalgoje J. Poreckis visai nepagrįstai tvirtina, kad ši biblioteka buvo Slucko mieste.

¹³ S. Risinskio laiškai K. Radvilai.— AGAD, Archiwum Radziwiłłowski, dz. V, teka 316, N 13601, l. 24—25.

cenzūros bei korektūros reikalus¹⁴. 1614 m. tapo Vilniaus sinodo sukurtos konsistorijos (komisijos skundams peržiūrėti) nariu, 1617 m.—Vilniaus kalvinistų mokyklos egzaminatoriumi. 1620 m. aiškinosi Gėluvos bažnyčios ir mokyklos sudeginimo aplinkybes, 1620 m. rugsėjo 5 ir spalio 6 d. laiškais iš Gėluvos informavo apie jas Kristupą Radvilą¹⁵. 1618 ir 1621 m. Kristupas Radvila oficialiai paskelbė S. Risinskį savo patikėtiniu ir pavedė jam globoti bei prižiūrėti dvaruose esančias evangelikų reformatų bažnyčias¹⁶, nors šias pareigas iš tikrųjų jis ėjo jau ir anksčiau. Sunkiai sergantį S. Risinskį priglaudė jo draugas poetas gydytojas Danielius Naborovskis Doliatyčiuose (prie Nemuno aukštupio). D. Naborovskis pranešė K. Radvilai apie S. Risinskio mirtį 1625 m. lapkričio 18 dieną. Į Doliatyčius ligonis buvo pasiėmęs kelias skryneles daiktų, 80 auksinų, 4 arklus, puošią kardą, taurelę, puodelį, sidabrinį šaukštelį. Didysis mirusiojo turtas buvo apie 40 m. kaupta biblioteka, 6 išleistos knygos, ypač Vilniuje parengti keli leidiniai: „Ad epistolas L. Aennaei Senecae, philosophi stoici, notarum sive coniecturarum liber“ (Niurnbergas, 1620) ir „Proverbiorum polonicorum liber... centuriae decem et octo“ (Lubčia, 1618). Apie tai byloja Vilniuje parašytos šių leidinių įžangos: pirmoji 1616 m. kovo 31 d., antroji — 1618 m. spalio 31 dieną. Lietuvos evangelikams reformatams reikalingosė religinei praktikai knygose naudotasi S. Risinskio Dovydo psalmių vertimais, jis buvo vienas iš 1621 m. katekizmo — pakeisto Žigrovijaus katekizmo varianto — rengėjų.

Dabar apie S. Risinskį turimos žinios jau leidžia kalbėti apie jį, kaip suaugusį su Vilniaus kultūrinio ir visuomeninio gyvenimu. Iš naujų duomenų (autorė 1967 m. rado jo bibliotekos knygų sąrašą)¹⁷ matyti, kad jis domėjosi ir lietuvių kalba, gal net ir mokėjo ją. Bibliotekoje buvo kelios lietuviškos knygos: pirmasis Konstantino Sirvydo žodynas „Promptuarium dictionum Polonicarum Latinarum et Lituanicarum“ (290, in 8°)¹⁸ bei pavadintoji „Katechizm litewski dawny“ (448, in 8°). Sunku visai kategoriš-

¹⁴ Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae: Akta synodów prowincjalnych Jednoty Litewskiej 1611—1625.—Wilno, 1915, seria 4, zes. 2, s. XV—XXIV, 18, 23, 26, 34, 44, 46, 53, 83.

¹⁵ S. Risinskio laišakai iš Gėluvos (1620 m.).—Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka, Rankraščių skyrius (toliau—LTSR RB RS), f. 93, b. 351.

¹⁶ Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae, ser. 1, zes. 2, s. XV—XXV.

¹⁷ Dalis sąrašo įrašų buvo identifikuota, remiantis bibliografijomis. Index Aureliensis: Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum.—Baden-Baden, 1965—1974, t. 1—5; Adams H. M. Catalogue of Books printed on the Continent Europa, 1501—1600 in Cambridge Libraries.—Cambridge, 1967, vol. 1—2; Catalogue général des livres imprimés de la bibliothèque nationale.—P., 1924—1938, t. 1—147; Estreicher K. Bibliografja polska.—Kraków, 1891—1939, t. 12—33.

Nustatyta knygos antraštė rašoma kabutėse; nurodant įrašą, pridedama santrumpa „jr.“; nustatyti knygos leidimo vietą ir datą kai kada padėjo S. Risinskio nurodytas knygos formatai; tais atvejais, kai knyga buvo leidžiama daug kartų to paties formato, greta pateikiama leidimo vieta ir kelios žinomos datos, artimiausios S. Risinskio gyvenimo datoms. Minint aptariamą autorių ar jo knygą, nurodomas sąrašo įrašo eilės numeris ir formatai. Ten, kur formatai nenurodyti, nepamėjom jo ir pats S. Risinskis. Rašomos lotyniškos autorių pavardžių formos, tokios, kaip anksčiau minėtose bibliografijose.

¹⁸ Plačiau apie K. Sirvydo pirmojo žodyno pavadinimą žr.: Lukšaitė I. Kaip vadinosi pirmasis K. Sirvydo žodynas.—Literatūra ir menas, 1982, sausio 1, p. 14.

kai teigti, jog šiuo įrašu pažymėta lietuviška knyga, tačiau net kelios aplinkybės leidžia manyti, kad tai buvo Merkelio Petkevičiaus 1598 m. katekizmas. Visai aišku, jog paminėtoji knyga yra ne katalikų leista — iki S. Risinskio mirties lietuviškų katekizmų, kiek žinoma, 8° formato nebuvo. Lenkų kalba tuo metu buvo išleisti keli reformatų katekizmai: 1600 m. J. Morkūno ir 1598 m. S. Sudrovijaus (abu Vilniuje), o 1618 m. spausdinto katekizmo formato nežinome. Tačiau manyti, kad šis įrašas rodo lietuvišką knygą, leidžia štai kas: kadangi S. Risinskis visame sąrašė žymėjo knygų kalbą, jam labiau rūpėjo pabrėžti, pavyzdžiui, kad knyga esanti danų kalba, o ne užrašyti jos pavadinimą (jr. „Libellus lingua Danica scriptus“, 671, in 12°), tad ir šiame įrašė žodis „litewski“ turėtų žymėti kalbą, o ne teritoriją. M. Petkevičiaus katekizmas yra vienintelė lietuviška knyga, atitinkanti įrašė nurodytus duomenis. Iš šių kelių lietuviškų knygų S. Risinskio bibliotekoje matyti, kad jis sekė pasirodancias lietuviškas knygas, vertino jas. O galbūt jos buvo reikalingos jam mokytis kalbos, kurios galėjo prireikti daugelį pareigų einančiam žmogui.

S. Risinskio bibliotekoje minima knyga, įrašyta „Psalterium sclavonicum“ (566, in 8°), apie kurią galima manyti, kad ji buvo parašyta bažnytine slavų kalba, — kitokių tuo metu nežinoma. Baltarusių kalba tada lygiagrečiai su bažnytine slavų kalba buvo išleistas V. Tiapinskio evangelijų vertimas, tačiau šio leidinio S. Risinskis neturėjo. Tad jo bibliotekoje nebuvo nė vienos knygos baltarusių kalba; jo turėtasis M. Smotrickio „Verksmas“, kuriame ginami baltarusių ir ukrainiečių nacionaliniai bei religiniai interesai, parašytas lenkiškai. Baltarusių kultūros komponentai, apibrėžiantys S. Risinskio kultūrinę priklausomybę, tebelieka labai problemiški, nepaisant J. Poreckio pastangų: jo mėginimai S. Risinskio pateiktas lotynų ir lenkų kalbomis patarles bei sentencijas versti į rusų kalbą ir rasti atitikmenų baltarusių liaudies patarlėse ir tuo įrodyti jų baltarusiškumą metodiškai nepatikimas būdas. Patarlių tyrinėtojai žino, jog didelė dalis jų yra tarptautiškos, ir tik kiekvienos lyginamasis tyrinėjimas, apžvelgiant atitikmenis daugelio tautų folklore, gali ką nors pasakyti apie jų priklausymą vienai ar kitai tautai¹⁹. Pats S. Risinskis prie pavardės rašė ir Leucorussus (greičiausiai nurodyta kilmės teritorija), ir Polonus. Tad jis iš esmės traktuotinas kaip sinkretiškos LDK bajoriškos kultūros atstovas. Jo kultūrinės veiklos ir orientacijos diapazonas labai platus — Europos humanistinės kultūros išsilavinimas, kilmės baltarusis, gyvenimo ir veiklos susietas su Lietuvos ir lietuvių kultūra, nors, rinkdamasis kalbą, daugiausia orientavosi į lotynų ir lenkų kalbą.

Kelionėse po Europos universitetus S. Risinskis užmezgė ryšius su šviesiaisiais profesoriais, knygų leidėjais. Knygas rinko važinėdamas ir gyvendamas Vilniuje. Jo bibliotekos sąrašė sužymėti 905 pavadinimai, 906 tomai, o iš viso būta daugiau kaip 1000 knygų (dalies pavadinimai nesurašyti, pažymėta tik bendra jų kaina). Ši biblioteka buvo Vilniaus humanistinės kultūros reiškinys ir leidžia mums pažvelgti, kokios knygos tuo metu buvo žinomos mieste, kokių kraštų ir kokios idėjos buvo pažįs-

¹⁹ Apie tyrinėjimų metodiką ir istoriją žr.: Grigas K. Lietuvių patarlės: Lyginamasis tyrinėjimas. — V., 1976.

amos, perimamos, suvokti kultūrinę atmosferą, kurioje buvo kuriami vilniečių darbai.

S. Risinskis pats aktyviai palaikė ryšius su profesūra tų universitetų, kuriuose mokėsi ar buvo atlydėjęs Radvilas. Jo bibliotekos knygos ir asmeniniai ryšiai su kai kurių bibliotekoje buvusių knygų autoriais rodo štuos ryšius buvus neatsitiktinius. Pirmoji šalis, su kurios profesūra ir mokslo veikėjais susitiko S. Risinskis, buvo Vokietija.

34 m. S. Risinskis palaikė ryšius su Altdorfo ir Niurnbergo mokslininkais²⁰: vienas jų buvo Konradas Rittershuzijus (Conrad Rittershusen, 1560—1613); su juo buvo pažįstamas nuo studijų laikų — 1586 m., o 1587 m. kartu vyko į Prahą, vėliau susirašinėjo. Be abejo, su jau žinomu teisininku buvo susitikęs 1601—1603 m. — per antrąją kelionę. Vėliau susirašinėjo su Georgu Remu (Georg Rehm, Rhemius, Roehm, 1561—1625), Niurnbergo sindiku, o nuo 1624 m. — ir universiteto pakancleriu (jam rašė iš Vilniaus 1616 m. balandžio 30 d.). Su jais S. Risinskį siejo ne domėjimasis teise, bet jų, ypač Rittershuzijaus, giliausias potraukis skelbti antikos rašytojų veikalus: jis paskelbė Boecijų, Apianą, Fedrą, Izidorių Sevilietį ir kt. Pats S. Risinskis buvo prisidėjęs prie K. Rittershuzijaus rengtų Apiano raštų komentary. Abu buvo sumanę diskusijos būdu aptarti ir atstatinėti Auzonijaus raštus. Jau 1597 m. Vilniuje parašytoje poemoje — distichuose, skirtuose Heidelbergo medicinos profesoriui Johanui Posthuzijui (Posthusius), jis mini, kad prieš 9 m. buvę jo parašyti „Apmąstymai laiškų forma apie Auzoniją“. Jie buvę atiduoti J. Posthuzijui įvertinti, o šis perdavęs Heidelbergo spaustuvininkui Heronimui Komelinui (Commelinus). Apie tai S. Risinskis yra rašęs K. Rittershuzijui (iš Voložino, Ašmenos pav., 1597 m. gruodžio 4 d., iš Vilniaus 1598 m. kovo 2 d.), jie aptarę darbo tęsinį, be to, S. Risinskis išsiuntė iš Vilniaus jam komentarų papildymus Auzonijaus raštams²¹. Apie rengiamą rankraštį S. Risinskis gavo palankų garsaus Altdorfo filologo Kasparo Schopo (Gaspar Schoppe) atsiliepimą, tačiau veikalas nebuvo išspausdintas, o iki šiol yra išlikusi tik rankraščio dalis²². S. Risinskis ir toliau palaikė minties ryšius su šia veikla susijusiais žmonėmis: savo bibliotekoje turėjo Schopo knygą „Verisimilium libri quatuor“ (Norimbergae, 1596, 392, in 8°), o kitoje — „Suspectarum lectionum libri V“ (Norimbergae, 1597, 289, in 8°) — buvo išspausdintas šio profesoriaus laiškas jam. S. Risinskis kaupė savo bibliotekoje kitų parengėjų leidžiamus Auzonijaus raštus (neidentifikuoti leidiniai, matyt, XVII a. „Poemata“, in 8°, jr. 483; „Poemata“, in 12°, jr. 665; „Omnia opera“ ed. E. Vinet, Burdigalae, 1580, 1590, 1598, in 4°, jr. 771). Antikos autorių skelbimas ir filologinis darbas buvo vienas iš svarbiausių ir artimiausių. Tai rodo ir dar vienas jo šios srities veikalas: Vilniuje parašyta knyga „Ad epistolas L. Aennaei Senecae, philosophi stoici, notarum sive coniecturarum liber“, kurioje aptarti Senekos laiškų perskaitymo variantai, pastabos ir komentarai. Keli paminėti jo veikalai ir bibliotekos pobūdis rodo, kad pagrindinė S. Risinskio protinio darbo sfera buvo kla-

²⁰ Apie tai plačiau žr.: Kunstmann H. Op. cit.

²¹ Ten pat, p. 148.

²² Ten pat, p. 150.

sikinė filologija ir antikos literatūra. Tad šiuo aspektu verta peržvelgti jo biblioteką.

Bibliotekoje buvo sukaupta apie 150 knygų, kuriose skelbiamas antikos palikimas. Jis yra jau trumpai apibūdintas²³. Straipsnyje mėginsime panagrinti S. Risinskio dėmesį ne tiek pačiai antikos literatūrai, bet jos skelbėjams — XV a. pabaigos bei XVI a. humanistinio judėjimo moksle atstovams. Biblioteką aptarsime klasikinės filologijos pažinimo požiūriu, t. y. humanistinės kultūros siauresniąja prasme. Apžvelgsime kai kuriuos humanistinio turinio plačiąja prasme leidinius.

Daugiau kaip šimtą metų trukusi audringa intelektualinė mokslo vyrų veikla daugiausia telkėsi apie universitetus, o juose iškilę žinomi filologai sutraukdavo studentus net iš tolimų šalių. Ne su vienu iš šių filologų S. Risinskis palaikė ryšius.

Antikos rašytojų, filosofų, istorikų kūriniai, perrašinėjami dalimis ir ištisai, pergyveno viduramžius, tačiau laikas ir toliau juos naikino. XV a. pabaigoje—XVI a. buvo surinkta ir paskelbta beveik visa, kas liko iš antikos rašytojų palikimo, žuvę kūriniai buvo mėginami atstatinėti iš viduramžių perrašinėtojų fragmentų, sudarytų rinkinių. Šis antikos palikimas buvo imtas tirti, o graikų raštija verčiama į lotynų — to meto mokslo — kalbą. Pradėta tirti lotynų kalbos raidą, žanrų plėtotę, aiškinamasi antikos istorija, mėginama periodizuoti ją. XVI a. susiformavo klasikinė filologija kaip mokslas. Kadangi S. Risinskio biblioteka buvo komplektuojama atsidedus ir gerai jaučiant šios srities vertinguosius darbus, tai ji ir rodo antikos palikimo skelbimo istoriją, jos tyrimo vaizdą ir klasikinės filologijos iškilimą, vartimą mokslu. Be abejo, ši raida atsispindi ne visai nuosekliai, nes buvo didelių sunkumų surinkti visa, kas domino S. Risinskį. Prieš gilindamiesi į to meto filologinę literatūrą, apžvelgsime apskritai humanistinio pobūdžio knygas, buvusias S. Risinskio bibliotekoje.

Jau pirmą kartą gyvendamas Altdorfe, S. Risinskis pateko tarp geriausių filologų: susipažino su Filipu Kamerarijumi (Camerarius) — vėliau Altdorfo universiteto pakancleriu (pasirašė jam į įrašų knygą 1589 m.)²⁴, o šis buvo įžymaus vokiečių filologo Joachimo Kamerarijaus sūnus. S. Risinskis savo bibliotekoje turėjo abiejų šių mokslininkų knygų: Filipo istorines meditacijas („Operae horarum succesivarum“, Altdorf, 1591, 213, in 4°), Joachimo Kamerarijaus išleistas Ezopo pasakėčias (493, in 8°) ir dar 2 knygas — „Notatio figurarum sermonis in libris quatuor evangeliorum“ (Lipsiae, 1572, 233, in 4°) ir „Praecepta morum ac vitae Joach. Kamerarii“ (607, in 8°). Tikriausiai tarp dviejų jo turėtų Plauto komedijų rinkinių (720, in 12°; 732, in 12°) vienas kuris buvo J. Kamerarijaus parengtas: jis vienas pirmųjų pradėjo skelbti Plautą.

Tarp S. Risinskio Niurnberge II tome paskelbtų laiškų buvo jo laiškas Nikodemui Frischlinui; šio profesoriaus knygų būta jo bibliotekoje: tai Persijaus ir Horacijaus tekstų komentarai (400, in 8°), komedijų ir tragedijų rinkinys (429, in 8°) ir „Carmen de astronomico horologio Argentcrati“ (309, in 8°, leidimo vieta ir data neaiški). 1597 m. laiške K. Riter-

²³ Lukšaitė I. Humanistinė S. Risinskio biblioteka Vilniuje.— Bibliotekų darbas, 1983, Nr. 1, p. 30.

²⁴ Kunstmann H. Op. cit., s. 144.

shuzijui²⁵ S. Risinskis perduoda sveikinimus profesoriui, taip pat filologui Kasparui Schopui, kurio knygu, kaip jau minėta, taip pat turėjo.

Sie S. Risinskio ryšiai ir juos rodančios knygos žymėjo jau XVI a. pabaigos antikos rašytinio palikimo skelbimo baigiamąjį etapą. Tačiau S. Risinskio bibliotekoje buvo sukaupta ir pirmųjų Vokietijos humanistų — antikos skelbėjų — darbų. Daugumoje tuo metu veikusių Vokietijos universitetų XVI a. antrajame trečiajame dešimtmetyje buvo vykdomos humanistinio lavinimo reformos: 1) vietoj viduramžių lotynų kalbos įvedama klasikinė lotynų kalba, 2) imama dėstyti graikų kalbą, 3) pradedama skaityti ir studijuoti graikų bei romėnų autorius. Graikų, hebrajų kalbos tuo metu buvo tiriamos ir vartojamos biblijos tekstams nagrinėti. S. Risinskis turėjo jau pirmųjų ispanų kilmės humanistų Antonijaus Nebrisiečio (Antonius Nebrissensis) (jr. „De locis Sanctae Scripture Hebraicis Angeli Canino, Antonio Nebrissensis et Gasparis Varerii commentarius“, Antverpiae, 1600, 409, in 8°), Vokietijos Heidelbergo profesoriaus Rudolfo Agrikolos (Rudolf Agricola, Sneider, Schnitter, apie 1494—1566) veikalą („De inventione dialectica“, Coloniae, 1557, 1563, 1570, 332, in 8°; 601, in 8°), Sebastijano Miunsterio (Sebastian Munster, Münster) garsiąją kosmografiją (19, in f^o), o šalia naujausią to meto Nyderlandų kartografo Abrahamo Ortelijaus (1527—1598) atlasą „Theatrum orbis terrarum“ (1, in f^o) ir „Thesaurus geograficus“ (39, in f^o). Pirmųjų Leipcigo profesorų humanistų gretose buvo Konradas Celtis (Conradus Celtis, Celtis, Pickel, 1459—1508). Su jo vardu Leipcigo universitete siejamas 1486 m. pradėtas humanistinės pakraipos mokymas: profesorius ten dėstė graikų ir hebrajų kalbas. S. Risinskis į Leipcigą buvo nuvykęs kartu su K. Radvila, turėjo K. Celčio knygą apie laiškų rašymą (jr. „De conscribendis epistolis“, 394, in 8°). Iš ankstyvųjų Leipcigo humanistų — antikos palikimo skelbėjų — S. Risinskio bibliotekoje buvo universiteto rektoriaus Petro Mozelano (Petrus Mosellanus, gim. d. než. — 1524) knygų: 3 įvairūs jo retorikos leidimai — greičiausiai „Tabulae de schematis et tropis in rethorica P. Melanchtonis. In Erasmi libellum de duplici copia“ (gali būti leidimas Antverpiae, 1545, 354, in 8°; 612, in 8°; 632, in 12°); jis turėjo ir vėliau ten dirbusio jau minėto J. Kamerarijaus leidinių. Iš Erfurto universiteto grupės profesorių, prisijungusių prie reformacijos dar ankstyvoju jos laikotarpiu, S. Risinskis turėjo daugiausia Eobano Heso (Eoban Hessus, Helius) veikalų: jr. „Virgilii Maronis Bucolica cum notis Eobani Hessi et calendarium poeticum“ (366, in 8°), jr. „Poemata varia...“ (391, in 8°), „Psalterium Davidis carmine elegiaco per Eobanum Hessum“ (681, in 12°; 683, in 12°; 750, in 16°); Strasburgo universiteto profesoriaus Valentino Eritrėjaus (Valentinus Erythreus) išleistą Vergilijų (334, in 8°). Heidelberge S. Risinskis buvo jo aukščiausio tais laikais pakilimo metu. Taip pat turėjo šio universiteto ir teisės bei teologijos fakultetų profesūros knygų: B. Zanchijaus (jr. „Miscellanea“, 67, in f^o), Dovydo Parėjaus (Pareus, 1548—1622) (jr. Commentarius... in Apocalypsin S. Johannis, 775), Julijaus Pacijaus (Pacius) logiką (406, in 8°).

²⁵ Ten pat, p. 149.

Naujų antikos tekstų skelbimo istorijoje Vokietija nebuvo pirmaujanti šalis, tad S. Risinskio asmeniniai ryšiai su šio krašto profesoriais ir humanistų veiklos pažinimas nebuvo vienintelė jo informacija apie Europoje vykstantį intelektualinį darbą. Būdamas Vokietijoje, jis turėjo pasinaudoti Frankfurto prie Maino knygų mugės galimybėmis — ten buvo prekiaujama daugelio pagrindinių Europos spaustuvių knygomis. Būdamas Vokietijoje, jis susipažino su Vitenbergo universiteto profesorių Filipo Melanchtono (Philipp Melanchthon, 1497—1560) bei J. Kamerarijaus kuriamais lotynų ir graikų kalbos mokymo vadovėliais. Kalbos veikalus S. Risinskis rinko atsidedęs: jo bibliotekoje buvo knygų, kuriose atsispindėjo klasikos kalbų pažinimo, dėstymo istorija nuo XV a. pabaigos iki XVII a. pirmųjų dešimtmečių imtinai. Antai buvo italų humanisto Lorenco Valos (Laurentius Valla, apie 1407—1457) „Elegantia linguae latinae“ (matyt, kuris nors iš XVI a. leidimų), kurioje išaiškinta lotynų kalbos stilių kaita, kalbos sričių skirtumai (92, in f^o, 421, in 8°). Sukaupta F. Melanchtono lotynų, graikų kalbų gramatikos (298, in 8°; 423, in 8°; 535, in 8°), Emanuelio Alvaro lotynų kalbos (523, in 8°), Johano Mecelero (Mecellerus, Metzler, 382, in 8°) ir Jakobo Ceperino (Jacobus Ceperinus) (480, in 8°) graikų kalbos gramatikos, Johano Meursijaus (Johan Meursius) graikų kalbos glosaras (110, in 4°). Iš viso kalboms mokytis siauresniąja prasme skirtų knygų savo bibliotekoje S. Risinskis sukauptė apie 70: tai gramatikos, žodynai, patarimai, kaip mokytis kalbų, ir kt. Tokio pobūdžio knygas jis rinko ne tik iš Vokietijoje leistųjų.

Nors tikrai nežinoma, ar S. Risinskis buvo Prancūzijoje, tačiau dalis jo bibliotekos identifikuotų knygų leistos Paryžiuje. Humanizmas Paryžiaus aukštojoje mokykloje nuo XV a. pabaigos sunkiai skynėsi kelią, kovodamas su tradiciniu mokslo modeliu. Apskritai gana konservatyvioje XVI a. pradžios atmosferoje buvo išaugusios visoje Europoje žinomos asmenybės: Vilhelmas Budėjas (Vilhelmus Budeus), Jakobas Stapletonas (Stapletonus, Jacques Lefevre d'Etaples). Šių humanistų knygų S. Risinskis neturėjo, tačiau sukauptė tęsusiuju čia humanistinę kryptį XVI a. antrojoje pusėje, susibūrusiuju Karališkojoje kolegijoje (vėliau Collège de France) veikalų. Tai buvo pagrindinių tos kolegijos klasikos ir rytų kalbų profesorių Angelo Kanino (Angelus Caninus) „De locis Sanctae Scripturae Hebraicis“ (Antverpiae, 1600, 409, in 8°), Petro Ramo (Petrus Ramus, 1515—1572) veikalų rinkinys: logikos, gramatikos, retorikos, aritmetikos (147, in 4°; 311, in 8°; 338, in 8°; 462, in 8°) ir „Ciceronianus et Brutinae quaestiones (Basileae, 1577, ar Frankofurti, 1580, 497, in 8°) bei jr. „De militia C. J. Ceasaris“ (625, in 12°), Dionizijaus Lambino išleistas Lukrecijus (504, in 8°). Paskutiniojo antikos leidiniai dar XX a. pirmojoje pusėje buvo laikomi nepraradusiais vertės²⁶. Turėjo vieno iš to paties laikotarpio humanistų Marko Antonijaus Mureto (Marcus Antonius Murretus) paskaitas (112, in 4°). P. Ramas ir D. Lambinas buvo protestantai ir žuvo 1572 m. kruvinąją Baltramiejaus naktį. Tai paskatino nemaža prancūzų kilmės humanistinės krypties asmenybių išvykti iš Pary-

²⁶ Wilamowitz-Moellendorf U. Geschichte der Philologie.—Leipzig, 1927, S. 25.

žiaus. Po Baltramiejaus nakties kelias juos vedė į naujai kylančius mokslo centrus Nyderlanduose: į pietuose esantį katalikišką, tačiau humanistinės pakraipos Liuveno ir protestantišką Leideno universitetus. Iš Prancūzijos išvyko Henrikas Stefanas (Henricus Stephanus), Julijus Cezaris Skaligeris (Julius Caesar Scaliger, apie 1484—1558) ir kt. H. Štefanus buvo išleidęs daugumą graikų rašytojų tokia forma, kokia juos leido ir XX amžiuje.

S. Risinskis, atrodo, neturėjo H. Stefano išleistos „Thesaurus linguae Graecae“ ir jo tėvo Roberto parengtos „Thesaurus linguae Latinae“—kapitalinių lotynų bei graikų kalbų tekstų rinkinių, tačiau kitos jų knygos stovėjo bibliotekoje: antai jis turėjo Roberto Stefano parengtą ir pirmą kartą išleistą Naująjį testamentą graikų kalba (724, in 16°) ir kelias Henriko originalios kūrybos knygeles: jr. „Carmen de Senatulo faeminarum“ (241, in 4°) ir „Schediasmatum variorum libri tres“ ([Geneva], 1578, 376, in 8°). Turėjo jis ir Ženevoje tuo metu dirbusio H. Stefano giminaičio Izaoko Kasaubono (Isaak Casaubon) veikalų: jr. „Epistola ad Frontonem“ (543, in 8°) ir jo parengtą Naujojo testamento leidimą (735).

Julijus Cezaris Skaligeris garsus savo poetika, kurioje lygino graikų ir lotynų poezijos visumą, papildė itališkas poetikas, akcentavusias Aristotelį ir Horacijų. Si jo poetika tapo lyg ir poezijos nagrinėjimo kanonu XVI—XVII amžiuje. S. Risinskis turėjo du skirtingus jos leidimus: jr. „De re poetica“ (331, 356, abu in 8°), be to, veikalą apie lotynų kalbos prigimtį „De causis linguae latinae“ (313, in 8°), poemų rinkinį (jr. „Poemata omnia“, 505, in 8°), laiškų ir kalbų rinkinį (jr. „Epistoles et orationes“, 674, in 12°) bei traktatą „De subtilitate“ (Francofurti, 1576, 1592, 503, in 8°). Julijaus C. Skaligerio sūnaus Jozefo kūriniams S. Risinskis, matyt, ypač domėjosi: turėjo įvairių jo raštų rinkinį (jr. „Opuscula varia“, 196, in 4°), poemų (jr. „Poemata omnia“, 666, in 12°) ir Katono Distichų graikų kalba (477, in 8°) leidinius. Ypatinę dėmesį šio humanisto veiklai rodo tai, kad S. Risinskis turėjo jo neišleistų raštų (jr. „Opuscula non edita Josephi Scalieri“, 282, in 8°). Vienas reikšmingiausių to meto veikalų klasikinės filologijos raidai buvo paskelbti antikiniai įrašai „Inscriptiones antiquae orbis Romani“ (4, in f^o), kuriuos surinko Pigijus, juos papildė ir mokslinį išleidimą organizavo Johanas Gruterus ir Jozefas Skaligeris. J. Skaligeris parengė šio leidinio indeksus, kurie garsėjo kaip to meto antikos žinių enciklopedija. Tai vienas iš etapinių leidinių klasikinės filologijos mokslo raidoje. J. Skaligeris išaiškino senąjį lotynų kalbos periodą, jos raidą susiejo su Euzebijaus kronikos duomenimis²⁷ ir kartu su istoriniais įvykiais; matyt, S. Risinskio pažymėtoji „Thesaurus temporum Eusebii“ (5, in f^o) gali būti jo veikalas-studija.

S. Risinskio turėta artimų dvasinių ryšių su Nyderlandų mokslo centrais. Jo bibliotekoje buvo surinkta J. Skaligerio mokinių ir pasekėjų veikalų: pvz., paskutinio ir mylimo jo mokinio Danieliaus Heinzijaus (Daniel Heinsius), vertusio graikų literatūrą; turėjo jo kalbas (jr. „Orationes“, 642, in 12°). Ypač populiarus tuo metu buvo Justas Lipsijus (Justus Lipsius, 1547—1606), kurį laiką dėstęs protestantiškame Leideno universitete. Ten parašė ir išleido „De constantia“, 1583 m., ir „Politica“, 1588 m., o

²⁷ Ten pat, p. 23—24.

1591 m. iš protestantizmo perėjo į katalikybę ir pervažiavo į Liuveno universitetą, kur su juo susitiko nemaža iš Lietuvos atvykusiųjų studijuoti. J. Lipsijus palaikė ryšius ir susirašinėjo su kai kuriais ten studijavusiais iš Lietuvos, pvz., su Eustachijumi Valavičiumi. Jo knyga „De constantia“ 1600 m. buvo išspausdinta lenkų kalba Vilniuje Karcano spaustuveje. S. Risinskis turėjo surinkęs visą komplektą J. Lipsijaus knygų (17): minėtą „De constantia“ (814, neaišku, kokį leidimą), paskaitų ir laiškų leidinius (jr. „Variae lectiones electarum libri et epistolarum centuria prima“, 431, in 8°; jr. „Eipstolarum centuria saecunda“, 541, in 8°; „Epistolarum centuriae tres“, 597, in 8°), kelis leidinius raštų (jr. „Opera“, 7, in f°; jr. „Opera critica“, 124, in 4°; 340, in 8°), knygą apie romėnų kariuomenę ir istoriją (jr. „De militia Romana“, 69, in f° ir „De magnitudine Romana“, 94, in f°), „De constantia libri duo“ (814, ne Vilniaus leidinį), „Politicorum sive civilis doctrinae libri sex“ (Lugduni Batavorum, 1589, 1590, 284 in 8°), jr. „Compendium politicorum“ (656, in 12°), jo su komentarais išleistus Tacito raštus (jr. „Opera, quae extant omnia... partes duae“, 410, in 8°), pastabas Senekos tragedijoms (305, in 8°), kritišką biblijos leidinį (21, in f°) ir kitas knygas (68, in f°; 95, in f°; 418, in 8°; 512, in 8°). Turėjo ir to paties universiteto kito dėstytojo Kornelijaus Valerijaus iš Utrechto du dialektikos leidimus (588, in 8°; 628, in 12°). S. Risinskis sekė Liuveno profesūros darbus ir po J. Lipsijaus mirties; turėjo Eriko Puteano (Ericus Puteanus) vieną iš teologinio pobūdžio knygų (jr. „Pietatis thaumata“, 109, in 4°), graikų kalbos specialisto Petro Kastelano (Petrus Castellanus) knygą apie Graikiją (jr. „De festis Graecorum et de natura et incremento Nili“, 441, in 8°). J. Lipsijaus veiklą, dėstyimo stilių, pasaulio suvokimą kultūros istorikai vertina jau kaip baigiamąjį humanizmo etapą, net vadina barokiniu humanizmu²⁸. J. Lipsijaus pažiūrų įtaka buvo stipriai jaučiama Lenkijos bei Lietuvos valstybėje per jo asmeninius ryšius ir, be abejo, turėjo reikšmės ir bibliotekose, šiuo atveju S. Risinskio bibliotekoje, sukauptos knygos. Įtaka buvo itin intensyvi nuo XVI a. devintojo dešimtmečio iki XVII a. pirmųjų dviejų dešimtmečių²⁹ ir baigėsi maždaug su S. Risinskio kartos gyvenimu.

Iš dalies S. Risinskio domėjimasis antikos palikimo skelbimu siejosi ir su dėmesiu istorijai. Bibliotekoje buvo sukaupta apie 80 istorinių veikalų. Apžvelgsime tuos, kurie apibūdina, kiek jis buvo susipažinęs su istoriografijos pažanga. Studijuodamas Altdorfe, Leipcige, matyt, ir Paryžiuje bei Nyderlanduose, S. Risinskis susidūrė su XVI a. pabaigoje susiformavusiu istoriografijos lygiu, istorijos supratimu, tačiau jo bibliotekoje atsispindi ir kiek ankstesnio laiko istoriografija. Čia buvo Johano Kariono (Carion, mir. 1537), buvusio Frankfurto prie Maino profesoriaus, Kronika (jr. „Chronicon Carionis vetus“, Halae Suevorum, 1537, 300, in 8°; Parisiis, 1550, 1551, 685, in 16°), kuria remiantis dėstyta pasaulio istorija, jo nuomone, trukusi 6000 metų. S. Risinskio bibliotekoje atsispindėjo, kaip Vitenbergo universitete maždaug iki XVI a. paskutiniojo dešimtmečio buvo

²⁸ Angyal E. Świat ślowiańskiego baroku.— W-wa, 1972, s. 120.

²⁹ Borowski A. Polska a Niderlandy: Związki i analogie kulturalne i literackie w dobie humanizmu, renesansu oraz baroku.— In: Literatura staropolska w kontekście Europejskim. Ossolineum, 1977, s. 249.

dėstoma istorija. Turėjo jis po J. Kariono ėmusio dėstyti istoriją F. Melanchtono ir jo perėmėjo Konrado Poicero parašytą ir pastarojo išleistą J. Kariono kronikos tęsinį („Chronicon Carionis a Melanchtone et Peucero auctum“, Francofurti, 1581, Geneva, 1584, [Geneva], 1592, 295, in 8°). Nors Vitenbergo universitete nuo 1580 m. buvo įvestas pasaulio istorijos dėstymas kaip tvirtas kursas, tačiau nebuvo tesėta jį nenutrūkstamai išlaikyti. S. Risinskio bibliotekoje jau nebuvo po K. Poicero dėsciusio Andrėjaus Frankenbergo lyginamosios graikų ir romėnų istorijos³⁰. S. Risinskio žinios apie Vitenbergo istorikų veikalus sustojo ties K. Poiceru. Tačiau jis pažino ir kitų šalių istoriografiją: antai turėjo prancūzų istoriko Jacobo Augusto Tuano (Jacobus Augustus Thuanus, 1553—1617) kelis leidinius (įr. „Historia suis temporis“, 6, in 1°; 640, in 12°; 807), taip pat prancūzo Johano Sleidano (Sleidan) pasaulio kroniką „De quatuor summis imperiis“ (Argentorati, 1557, Strassburg, 1557, Geneva, 1558, Argentorati, 1564, 534, in 8°; 640, in 12° leidimas nenustatytas; 789), paaiškinimus jai (797) ir atskirai Vokietijos istoriją (įr. „Historia Germanica“, 36, in 1°). Ypač domino S. Risinkį Nyderlandų istorija: jis turėjo Hugo Grocijaus (Hugo Grotius, 1583—1645) Olandijos istoriją „De antiquitate Batavicae“ (108, in 4°), Emanuelio Metereno (Emanuel Meteren van) Belgijos istoriją „Historia Belgica nostri potissimum temporis“ (Antwerpen?, 1598, 29, in 1°), neidentifikuotą Amsterdamo istorijai skirtą „Rerum Amstelodamensium Historiae“ (57, in 1°). Bibliotekoje buvo ir to meto įvairių šalių genealoginių knygų.

Aptariant bendrus bibliotekos bruožus, buvo minėta, kad daug knygų S. Risinskis surinko pedagoginiais tikslais. Iš dalies tokio pobūdžio buvo gramatikos, žodynai, retorikos, logikos vadovėliai, kelionių aprašymai. Tačiau jis turėjo ir specialiai pedagoginio turinio darbų. S. Risinskis buvo pažįstamas su vieno žymiausių XVI a. pedagogų Liudviko Viveso (Johan Ludvig Vives, 1492—1540) veikalais: turėjo traktatą apie moralę, retoriką (įr. „Coloquia“, 310, in 8°, įr. „De conscribendis epistolis“, 394, in 8° ir 518, in 8°, įr. „De officio mariti et christiana faemina“, 412, in 8°). J. L. Vivesas buvo žinomas kaip scholastinės tradicijos pedagogikoje griovėjas ir pradėjęs stebėjimais grįsti kai kuriuos žmogaus psichologijos klausimus (aistrą mėgino nagrinėti bandydamas jungti psichologinį, fiziologinį ir etinį aspektus). S. Risinskis turėjo ir jo kelio tęsėjo Heronimo Kardanio (Girolamo Cardano, apie 1501 ar 1506—1576) veikalą „De subtilitate“ (333, in 8°, tokio formato buvo leidžiama ši knyga Paryžiuje 1551, Leidene 1554, 1559, 1580, Bazelyje 1500, 1582 ir kt.), kuriame, remiantis žmogaus stebėjimu, nagrinėjama jo jausmų ir valios fiziologija. J. Kardanio požiūris reiškė dar vieną išsilaisvinimo iš scholastikos žingsnį³¹. Visokeriopas žinias apie žmogų tuo metu sukaupe didžiulė knyga, pradėta rengti Konrado Likosteno (Conrad Lycosthen), o baigta — Teodoro Cvingerio (Teodor Zwinger, 1533—1588) ir išdėstyta 19 knygų „Theatrum vitae hu-

³⁰ Rambeau F. Über die Geschichtswissenschaft an der Universität Wittenberg.— 450 Jahre Martin Luther Universität Halle-Wittenberg. B. 1. Wittenberg, 1502—1817.— Halle-Wittenberg (b. d.), S. 257.

³¹ Suchodolski B. Narodziny nowożytniej filozofii człowieka.— W-wa, 1968, s. 435.

manae“ (Basileae, 1565, 1571, 11, in f^o), besipuikavusi tarp prabangių didžiausio formato knygų S. Risinskio bibliotekoje. Tad jam buvo žinomas paskutinysis žmogaus filosofijos, psichologijos ir pedagogikos žodis. Turėjo jis anatomo Kasparo Bauhino (Casparum Bauhin) (jr. „Institutiones anatomicae“, 435, in 8°) bei jo pirmtako Vilhelmo Gratarolo iš Bergamo (Gvilhelmus Gratarolus), balansavusio ant chiromantijos ir medicinos ribos, knygą apie mimiką ir žmonių būdo savybes („De memoria reparanda, agenda, servandaque: item de praedictione morum naturarum que hominum facili, ex inspectione partium corporis“, Tiguri, 1553, 435, in 8°).

Į S. Risinskio dėmesio orbitą pateko ir Šveicarijos kalvinistiškų universitetų bei reformacijos veikėjų veikalai. S. Risinskis buvo kalvinistas, todėl, be abejo, Johano Kalvino (Calvin, 1509—1564) veikalai (biblijos dalių leidimai bei komentarai jiems, teologiniai jo raštai (22, in f^o; 26, in f^o; 335, in 8°; 411, in 8°), garsusis veikalas „Institutiones theologiae“ (270, in 8°) turėjo būti jo bibliotekoje, kaip ir J. Kalviną Ženevos kalvinistų vadovybėje pakeitusio Teodoro Bezos (1519—1605) darbai (509, in 8°; 527, in 8°; 530, in 8°; 707, in 16°; 760). S. Risinskis minėjo, kad su Bazelio knyginkais, spaustuvėmis palaikė ryšius ir Vilniuje būdamas, nes pats rašė, jog už knygų siuntas iš Bazelio mokėjęs 52 auksinus³². Paminėtinos Bazelio graikų kalbos profesoriaus Sebastijono Kastelijono (Sebastianus Castellio, Castellion, 1515—1563) verstas Naujasis testamentas (699, in 16°) ir visa biblija („Biblia interprete S. Castellione. Una cum eiusdem annotationibus“, 761, in f^o, galbūt Bazileae, 1554, 1556, in f^o). Turėjo Ciūricho profesoriaus Jozijaus Simlerio (Josias Simler) knygas apie Šveicariją („De republica Helvetiorum“, Tiguri, 1576, 1577, Parisiis, 1577, 1596, in 8°; „Vallesiae descriptio. De Alpibus commentarius“, Tiguri, 1574, 206, in 8°).

S. Risinskio ypatingą dėmesį humanistinei humanitarinei literatūrai atskleidžia Erazmo Roterdamiečio, F. Melanchtono veikalų kiekio palyginimas su jo išpažįstamos konfesijos vadų J. Kalvino ir T. Bezos knygomis: Erazmo Roterdamiečio turėjo 13, F. Melanchtono (liuteron) — 16, o J. Kalvino ir T. Bezos — po 5 knygas. Toks santykis nerodė S. Risinskio neištikimybės savo tikybai, bet atskleidė jo vertybių suvokimą: jam reikšmingiausi atrodė filologiniai, pedagoginiai, su antikos kultūros tyrinėjimais susiję veikalai. Tai atspindi ir jo paties veikla skelbiant Auzonijaus, Apiano tekstus, ypač darbas su Senekos laiškais. Galbūt tokio humanistinės kultūros platinimo pastangas rodo mįslingas įrašas (618, in 8°) „Disticha Katonis Polonico Litwa [?..“]; knyga, besislepianti po šiuo įrašu, įvertinta 10 grašių, paskutinis įrašo žodis neaiškus. Tokia knyga bibliografijoje nežinoma. Jeigu tai būtų paminėta tikrai išspausdinta knyga, tai reikštų pirmąjį ankstyvą antikinio kūrinio vertimą į lietuvių kalbą. Lenkijos—Lietuvos valstybėje yra žinoma dvikalbių Katono Distichų leidinių, bet tai buvo lenkų—vokiečių kalbomis leisti, tad kažin ar galėjo būti suklysta: panašus žodis „Latina“ pakeistas į „Litwa...“. S. Risinskis, be

³² Порецкий Я. И. Соломон Рысинский, с. 15: įrašą „z Bazilii zlo 52“ suklydo perskaitydamas — „z Bazilii sto 52“, ir todėl nurodė klaidingas kainas už knygu siuntas, pvz., 152 auksinus už parvežimą iš Bazelio.

minėtojo, turėjo net 4 Katono Distichų leidinius: Erazmo Roterdamičio, J. Skaligerio graikų kalba ir du nenurodytų parengėjų. Tai galėjo reikšti, kad S. Risinskis ruošėsi tokiam vertimui. Be to, atskirame prieraše jis sužymėjo neįrištas knygas: „Xiąg w sexternach nieoprawnych iako Psalmow, Catonow, Pareneses, Przypowiesci, Pism pogrzebnych y rozmaitych tak moich iako i cudzych za złotych 130“*. Tarp išvardytųjų tuo tarpu neišku, koks turėta galvoje leidinys, vadinamas „Pareneses“, tačiau visi kiti — paties S. Risinskio, tad ir paminėtasis Katono leidinys galėjo būti jo paties parengtas. Tačiau kol nebus rasta papildomų duomenų, nieko tikra negalima pasakyti, ar buvo išleistas toks iki šiol nežinomas leidinys.

Tokio aukšto lygio humanistinė biblioteka, kokią buvo sukomplektavęs S. Risinskis Vilniuje, leido jam ir čia imtis filologinių tyrinėjimų. Antra vertus, derėtų aptarti ir tai, kodėl Senekos laiškų komentarus jis spausdino Niurnberge, o ne Lietuvoje. Tam būta ne vienos aplinkybės: tuo metu Vilniuje, o ir LDK jau nebuvo nė vienos pajėgios spaustuvės, kuri būtų ėmusis spausdinti kalvinisto veikalus, o Liubčioje esanti Petro Blasto Kmitos, matyt, atrodė nepakankamai reprezentatyvi. Bet svarbiausia priežastis, paskatinusi S. Risinskį organizuoti spausdinimą Niurnberge, buvo noras tiesiai įsijungti į XV—XVI a. trukusį antikos rašytojų kūrinių skelbimą ir interpretavimą, kuris sudarė vieną būdingųjų humanizmo epochos bruožų. Tad jis norėjo, kad darbas būtų pastebėtas ir įsiliety į didelį Europoje vykusį intelektualinį darbą, taip pat ir į klasikinės filologijos kaip mokslo formavimąsi.

Si biblioteka reikšminga ne vien tuo, kad pačiam S. Risinskiui sudarė galimybes dirbti mokslinį darbą, bet ja naudojosi, be abejo, ir jo aplinkos intelektualai, plunksnos bičiuliai, evangelikų reformatų veikėjai: Danielius Naborovskis, pirklys Vinandas Kornelijus, spaustuvininkas P. Blastas Kmita, poetas ir antikinės literatūros vertėjas Benjaminas Budnas, Vilniaus kalvinistų mokyklos direktorius Povilas Demetrovičius, tarpininkavęs, kad būtų išspausdintas S. Risinskio veikalas apie Seneką Niurnberge. Kartu paties S. Risinskio pedagoginė erudicija padėjo jam mokyti Kristupą ir Jonušą Radvilas.

Tad šios bibliotekos buvimas Vilniuje, o ir paties S. Risinskio veikla sudarė Vilniaus, Lietuvos humanizmo raidos ir kultūros istorijos puslapį.

С. РЫСИНСКИЙ — ДЕЯТЕЛЬ РЕФОРМАЦИИ В ЛИТВЕ И ГУМАНИСТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА

И. ЛУКШАЙТЕ

Резюме

На основе архивного материала исследуется неизученный период жизни и деятельности педагога, литературоведа Соломона Рысинского (около 1560—18.XI.1625) в Литве. Установлено, что приблизительно с 1596 г. С. Рысинский жил в Вильнюсе, связав свою жизнь и деятельность с реформационным движением и культурной жизнью Литвы. Список его личной библиотеки (около 1 тыс. книг), хранившейся в Вильнюсе, и переписка с профессорами университетов Альгдорфа, Лейдена, Лювена дают возможность

* Išlaikoma autentiška S. Risinskio rašyba.

проанализировать его связи с гуманистической культурой: книги в его библиотеке укомплектованы таким образом, что отражают процесс становления классической филологии как науки. У него были основные издания по педагогике, психологии, риторике, истории, периода гуманизма Средней и Западной Европы. Особое внимание С. Рысинский уделял комплектованию текстов античных авторов, изданных на высоком научном уровне. Систематическое изучение этих работ привело его к анализу текстов Л. Сенеки, Аузония, Апияна. Его библиотека дает возможность предполагать, что С. Рысинский переводил дистихи Катона на литовский язык (в его библиотеке были и другие книги на литовском языке).

С. Рысинский — представитель синкретической шляхетской культуры Речи Посполитой. Будучи родом из Белоруссии, воспитанник гуманистической культуры Средней и Западной Европы, он свою культурную и научную деятельность связал с Литвой. Его библиотека и деятельность как публикатора античных текстов является страницей культуры ренессанса Литвы.